

DEDE KORKUT KİTABI'NDA SÖYLEMSEL OLUMSUZLUK*

DISCURSIVE NEGATIVITY IN THE BOOK OF DEDE KORKUT

Pelin SEÇKİN** Öz

Dilin sosyal olgu olması genelde toplumun özelde bireyin varlığını ön plana çıkarmaktadır. Toplum ve bireyin yaşantısıyla şekillenen zihin, dil aracılığıyla ifade bulur. Ortaya çıkan dil birliklerinin seçimi gibi oluşturulan bağlam çerçevesinde sunulan anlam da zihnin üretimidir. Dolayısıyla bir algı süreci içeren olumsuzluk, ortak bir duygu değeri olabileceği gibi bireyin yaşamıyla da desteklenebilen ve değişebilen bir kategoridir. Dil bir uzlaşım sistemidir, bu sistem içinde birey yaşadıklarından hareketle söylemini yaratır ve temelde bunu yaparken çeşitli işaretleyiciler kullanabileceği gibi herhangi bir işaretleyici kullanmadan da odak noktasını görünenin ardına çekerek sezdirimde bulunabilir. Bu süreçte sözcük ve söz öbekleri yüzey yapıda yer alıp anlam taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Cümlelerin yüzey yapısıyla dilsel ürünlerin haricinde konuşurun/anlaticının ifadeye kattığı dil dışı durumlar ise ifadenin söylemini oluşturmaktadır. Söylemi oluşturan edimsel süreçte olumsuzluk kategorisi, temelde konuşurun ya da okuyucunun önermeye yüklediği anlamdır. Konuşur söylemi yaratacak çerçeveyi çizerken gönderimde bulunma, karşılaştırma, sözcük çağrışımlarından yararlanarak görünenin ardındaki olumsuzluğu sezdirme yoluna gider. Bu çalışmada olumsuzluk külliyatını ortaya koymaktan ziyade olumsuzluğun kullanıma dayalı, dil bilgisel değil dilsel bir kategori olduğuna dikkat çekilmek istendiğinden Dede Korkut'tan alınan sınırlı sayıda söylemsel olumsuzluk örneklerine yer verilmiştir. Dede Korkut'ta olumsuzluk taşıyan dil birliklerinin söylem açısından değerlendirilmesiyle standart olumsuzluk işaretleyicisi olmadan da olumsuzlama stratejileriyle olumsuzluğun yansıtılabileceği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler
Olumsuzluk kategorisi; anlambilim;
söylem çözümlemesi

Keywords
Negativity category; semantics;
discourse analysis

**Arş. Gör. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü
pelinseckin@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2168-5147
Trabzon/TÜRKİYE

Abstract

The fact that language is a social phenomenon highlights the significance of society in general, and individuals in particular. The mind that is shaped with social and individual experiences is expressed through language. The meaning that is put forward because of selection of language units within a certain context is also a product of mind. Language is an agreement system. Individuals create their discourse within such a system based on what they experience. While doing so, they might use various discourse markers or instead, make use of implications by moving the focus to the background without using any markers. Negativity in such a pragmatist process that creates the discourse is fundamentally the meaning the speaker or the reader

Gönderim Tarihi: 06/10/2020

Kabul Tarihi: 08/06/2021

* Bu çalışma, Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR danışmanlığında tamamlanan Türkçede Dilsel Bir Kategori Olarak Olumsuzluk isimli tezden hareketle oluşturulmuştur.

adds to the proposition. The speaker makes use of implication for the negativity by making a reference, comparison, or word associations while creating the boundaries of the discourse. Rather than presenting the negativity literature, this study aims at showing that negativity is a pragmatic and a linguistic category, not a grammatical one. For this purpose, a limited number of discursive negativity examples from the Book of Dede Korkut have been used. Results of discourse analysis of negativity language units in the Book of Dede Korkut prove that negativity can be reflected thanks to negativity strategies without using standard negativity markers.

GİRİŞ

Olumsuzluk; mantık, felsefe, psikoloji, dil bilimi gibi bilim dallarında ele alınan, pek çok bileşenden oluşması sebebiyle sınırı tam olarak çizilemeyen bir kavramdır. Bu sebeple tek bir bakış açısıyla yapılan tanımlama ve tasnifler kavramı kapsamamaktadır. Tarihsel olarak konuyla ilgili çalışmalar sekizinci yüzyıla kadar dayanmakta; olumsuzluk var olmayan, karşıtlık, çelişki, reddetme ve ötekinin adlandırılması ile eş tutulmaktadır.

İlk olarak mantıkta ele alınan olumsuzluk, ontoloji ve metafizik üzerinden açıklanmaya çalışılmış; sonraki çalışmalarda öteki üzerinden değer bulmuş ve önermeler şekli itibarıyla değerlendirilerek olumsuzluk ekinin varlığı, tek koşul olarak görülmüştür. Dil bilimsel açıdan olumsuzluk değerlendirmesinin Platon ile başladığı söylenebilir. Platon'un çalışmalarında olumsuzluk öteki üzerinden ele alınmış ve olumsuzluğun tipik işaretleyicisi olan -not'dan farklı işaretleyiciler aranmıştır (Horn, 2001, s. 1-3). Olumsuzluk çalışmalarına yön veren isimlerden biri de Stoic'tir. Stoic, önermesel olumsuzluk terimini gündeme getirmiş ve olumsuzluğun reddetme, yokluk ve olumsuzluk olmak üzere üç yolla oluştuğuna dikkat çekmiştir (Horn, 2001, s. 21). Olumsuzluğun sadece morfolojik unsurlardan oluşmadığının gündeme gelmesiyle Jespersen (1917) de çalışmasında, olumsuzluk kavramının söz dizimsel olduğuna ve evrensel olan bu kategorinin dillerde benzer safhalardan geçerek oluştuğuna değinerek fiile bağlanan tek bir olumsuzluk işaretleyicisinden söz dizimsel olumsuzluğa geçişin hangi yollarla olduğuna değinmiştir. Söz diziminden sonra Ryle (1929, s. 69), olumsuzlukta bağlam ve tonlamanın önemine dikkat çekmiştir. Olumsuzluğun bağlam içinde anlam kazanması, onun bir söz eylem olarak değerlendirilmesini sağlamış, olumsuz önermelerdeki özne konumunun dikkate alınmasıyla birlikte olumsuzluk ile kişi ilişkisi ön plana çıkmıştır.

Türkçe alanyazında olumsuzlukla ilgili yapılan ilk çalışmalarda -mA ekinin fiil çekimi bahsinde konu edildiği, cümle bahsinde ise anlamına göre olumsuz cümleler üzerinde yoğunlaşıldığı gözlenmektedir.¹ Konuyla ilgili yapılmış tezlerde cümle ve kelime düzeyinde sağlanan olumsuzluğa değinilmiş (Demirel, 2002; Özgür, 2013), bilimsel ve anlatı metinlerindeki olumsuzluğun karşılaştırması yapılmış (Çalışır, 2007), -mA ekinin işlevsel özellikleri (Hirik, 2010) ele alınmış; Kıpçak grubu Türk dillerindeki olumsuzluk yapıları (Yarba, 2018) ortaya konmuştur.

Olumsuzlukla ilgili çalışmalarda -mA olumsuzluk ekinden türeyen ya da olumsuzluğu işaretleyen farklı biçim birimlere de yer verilmiştir. Alyılmaz (2010) çalışmasında geniş zamanın olumsuzu olarak adlandırılan -mAz ekini, Cin (2011) de çalışmasında -mAzAn- yapısını incelemiştir.

Biçim birimlerin yanı sıra sözlüksel unsurların da olumsuzluğu sağlayabildiği düşüncesini destekleyen çalışmalar da yapılmıştır. Şahin, iki ayrı çalışmasında "var ve yok" (1999) kelimeleri ile "evet ve hayır" (2001) kelimelerinin farklı bağlamlardaki cümlelerde ne tür işlevlerle kullanıldığını incelemiştir. Üstünova ve Akgök (2009)

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Seçkin, 2018)

olumsuzluğu sağlayan sözlüksel unsurlardan biri olan “hiç” kelimesinin cümleye kattığı anlamları ele almışlardır. Ayrıca Üstünova (2016a; 2016b), olumsuzlukla ilgili çalışmasında olumsuzluğun dil birimleri içinde karmaşık bir yapıya sahip olduğu; dil dışı göndermeler, yazım ve noktalama işaretleri, ton ve vurgulamanın anlamı belirlemede etkili olduğu üzerinde durmuştur. Olumsuzluğu işaretleyen sözlüksel unsurları değerlendirdiği çalışmasında Ağca (2010), olumsuzluk ve yokluğu iki ayrı kategori sayarak “yok” kelimesini yokluğun işaretleyicisi olarak ele almıştır. Çalışmasında olumsuzluk ve yokluk şekillerini Budist Türk çevresi metinleri ışığında ele almış, işaretleyicileri biçim, biçim-söz dizimi ve söz dizimi açısından değerlendirmiştir. Çürük (2014), çalışmasında olumsuzluğu pekiştiren biçim birim ve sözlüksel unsurları ele almıştır. “Hiç, asla, zinhar” yanında herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi ile belirtilmeden olumsuzluğu kuvvetlendiren yapı ve anlamlara dikkat çekmiştir. Çürük (2010) ve Özbek (2011) ise olumsuzluk ve kiplik ilişkisini ele alarak olumsuzluğun ortaya çıkardığı yeni kiplik anlamlara değinmiştir İlhan ve Kabadayı (2015) olumsuzluğu hem anlam hem de yapı yönünden incelemiş, olumsuzluğu ek ve sözcük düzeyinde ele almış; pek çok çalışmadan farklı olarak olumsuz çağrışıma sahip olan renk ve zaman kavramlarına da değinmiştir.

Çalışmalarda genel olarak cümleye konu olan olgu ve olayların yarattığı karşıtlık, reddetme vb. durumları yapısal olarak sunan biçim birimler ve sözcüksel unsurlar, olumsuzluğun temel belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınmayıp sadece işin gerçekleşmemesi ile bir tutulması, anlam ve yapı karşıtlığını doğurmuş; bu durum kavramın anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınması da olumsuzluğu şekillendiren algının ortaya konulması ile mümkündür.

Kendinden hareketle dış dünyayı algılayarak anlamlandırmaya çalışan birey, ilgi alanına girenler üzerinden işe başlar. Bu noktada zihnin yaptığı ilk edim, ideleri algılamak ve onları algıladığı ölçüde de her birinin ne olduğunu bilerek birinin öteki olmadığını kavramaktır. Zihnin işlevini yerine getirmesi için gerekli bilgileri sağlayan da duyulardır. Duyular aracılığıyla saptanan bilgiler zihin tarafından işlenerek zihinde soğuk, sıcak, sert, acı, tatlı vb. nitelikler elde edilmektedir. Bu döngüde nitelikler, deneyim sayesinde işlenir ve bilgi hâline dönüşerek zihinde yer bulur. Heiddeger (2006, s. 64) bu durumu “bir şeye dair ifadenin algısal muhafazası aynı zamanda bireyin dünya içinde var olmasının tarzı ve gerekliliği” olarak açıklar.

Nesne tanımlamaları dışında, bedendeki duyuların kendi başına, acı ya da hazla birlikte tanımlanmasından dolayı zihin de soyut ideleri haz ve acıdan hareketle sınıflamaya tabi tutar. Bu nedenle zihin bireyde haz doğuran, hazzın artmasına neden olan şeyi iyi; tersine acıyı üreten ya da arttıran, hazzı azaltan şeyi de kötü olarak konumlandırır (Locke, 2013, s. 173). Dolayısıyla belirlenimler, aynı zamanda haz ve acı duyumundan hareketle iyi ve kötünün de timsalidir. Bunlar ne yapacağımızı belirlediği gibi ne yapmamamız gerektiğini de gösterir.

Bireyin hafızasında niteliklerine göre belirlenen ideler uygun bağlamlarda dile yansır. Bir kimsenin bir önermeyi bilmesi veya anlaması önermeyi oluşturan kavramların bir kez zihninde ortaya çıktığı zaman bunlardaki uyuşma ya da

uyuşmamayı açıkça görmesi ve gerektiği her durumda hiç duraksamadan görüp kabul ederek belleğine yerleştirmesi demektir (Locke, 2013, s. 359).

Zihindeki izlenimlerden hareketle bireyin yaşantısı, çevresi, kültürü vb. pek çok unsurla oluşan algı, bir diğeri üzerinden şekillenen olgu ve olaylar aracılığıyla karşıtlama ve kıyaslamayı zorunlu kılmakta bu durum da ifadelerin olumlu ya da olumsuz olmasını gerektirebilmektedir. Dolayısıyla olumsuzluk algısının zihnin izlenimlerini bilgiye dönüştürürken ve var olanı anlamlandırırken ortaya çıktığını, temelde haz ve acı duyularından hareketle konumlandırılan iyi ve kötü karşıtlığından beslendiğini, bireyin bir tasarımı olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin tasarımı olan, olgu ve olaylara atfedilen değerden hareketle anlam kazanan bir kavramın göreceli olacağı da aşikârdır. Bu noktada göreceli olan bir kavramı belli gramatikal veya sözlüksel unsurlarla sabitlemeye çalışmak yapı ve anlam kargaşası yaratmaktadır. Nitekim alanyazında olumsuzluk eki olarak bilinen -mA eki her durumda olumsuzluğu yansıtmamaktadır. Örneğin “Ayşe öğünlerinde C vitaminine çokça yer verdiği için bütün bir kış hastalanmadı.” cümlesinde -mA ekinin esas işlevi gerçekleşmemeyi anlatmaktır. Olumsuz olan, gerçekleşmeyen eylem değil gerçekleşmeme sonucunda fiilin cümledeki diğer öğelerle kurduğu anlam ilişkisi aracılığıyla konuşurun yansıttığı ya da okuyanın/dinleyenin önermeye atfettiği değerdir. Her ne kadar işin yapılmaması varoluşsal açıdan bir eksiklikse de işin gerçekleşmemesi her bağlamda konuşur ya da dinleyen üzerinde aynı olumsuz etkiyi yaratmayabilir. Eylemin gerçekleşip gerçekleşmediği dışında hangi koşullarda ortaya çıkıp çıkmadığı da olumsuzluğu belirlemektedir. Dolayısıyla birbirleriyle anlam ilişkisi içinde olan “bilişsel uzam eksenlerine bağlı tüm dilsel” yapının olumsuzluğu belirlediğini söylemek mümkündür (Kızılçim, 2016, s. 84).

Türk gramerciliğinde standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen unsurların her zaman olumsuzluğu yansıtmamasından ve anlam yapı karşıtlığını ortadan kaldırmak amacıyla cümleler, yapı bakımından olumlu anlam bakımından olumsuz, yapı bakımından olumsuz anlam bakımından olumlu gibi bir tasnife tabi tutulmuştur. Bağlam, konuşurun duygu durumu, özne konumu, kültürel yapı vb. pek çok unsura göre değişebilen olumsuzluk kavramını bu şekilde bir tasnifle açıklamaya çalışmak yeterli olmamaktadır. Nitekim “Altı aydır yatalak hasta olan amcam dün gece öldü.” cümlesini ifade eden biri için cümle yapıcı ve anlamca olumlu mu yoksa yapıcı olumlu anlamca olumsuz mu olacaktır? Bu noktada konuşur, amcasının yatalak olmasını odak noktası olarak sunduğunda eziyet çekmekten kurtulduğunu düşünerek cümleyi olumlu olarak sunacak; her ne olursa olsun ölmeyi odak noktası yaparsa cümle olumsuzluğu yansıtacaktır. Dolayısıyla cümleye konu olan gerçekleşmeme, olmama ve yokluğun sonucunda olumsuzluk, bağlam çerçevesinde duygu değeri olarak gündeme gelmektedir.

Söz konusu karmaşadan hareketle olumsuzluk kavramına terim anlamının yüklenmesiyle kavram alanının daraldığı, bu terimin olumsuzluğu işaretleyen her unsuru kapsamadığı ve bu tutumun dil öğretimini zorlaştırdığı ifade edilerek bazı çalışmalarda terim önerileri de olmuştur. Börekçi (2001, s. 51), yüzey yapıdaki olumluluğun kılma-olma, olumsuzluğun ise kılmama-olmama olarak adlandırılmasını;

Özkan (2006, s. 280) olumlama ve olumsuzlama terimlerini, Gemalmaz (2010, s. 104) fiillerin -mA eki alma durumlarına göre edimli ve edimsiz olarak adlandırılmasını önermiştir. Yılmaz (2009) da anlamın, cümlede yer alan bütün unsurlar sayesinde şekillenmesinden dolayı olumsuz cümle adlandırmasını eleştirmiştir. Ağca (2010, s. 5-6) da herhangi bir işaretleyiciye sahip olmadan olumsuzluk ifade eden yapılar ile sözcüklere dikkat çekerek bu birimlerin anlam bilimi açısından değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

Zihindeki izlenimlerden hareketle bireyin yaşantısı, çevresi, kültürü vb. pek çok unsurla oluşan algı, bir diğeri üzerinden şekillenen olgu ve olaylar aracılığıyla karşıtlama ve kıyaslamayı zorunlu kılmakta bu durum da ifadelerin olumlu ya da olumsuz olmasını gerektirebilmektedir. Dolayısıyla olumsuzluk algısının zihnin izlenimlerini bilgiye dönüştürürken ve var olanı anlamlandırırken ortaya çıktığını, temelde haz ve acı duyularından hareketle konumlandırılan iyi ve kötü karşıtlığından beslendiğini, bireyin bir tasarımı olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin tasarımı olan, olgu ve olaylara atfedilen değerden hareketle anlam kazanan bir kavramın göreceli olacağı da aşikârdır. Bu noktada göreceli olan bir kavramı belli gramatikal veya sözlüksel unsurlarla sabitlemeye çalışmak yapı ve anlam kargaşası yaratmaktadır. Nitekim alanyazında olumsuzluk eki olarak bilinen -mA eki her durumda olumsuzluğu yansıtmamaktadır

1. SÖYLEMSEL OLUMSUZLUK NEDİR?²

Olumsuzluk sadece sabit morfolojik yapılarla değil farklı gramatik yapılar, sözcük çağrışımları, oluşturulan uygun bağlamlar aracılığıyla da yansıtılabilen bir kategoridir. Olumsuzluğu işaretleyen yapısal bir işaretleyicinin olmadığı ifadelerde sözcük ve sözcüklerin oluşturdukları söz öbekleri devreye girmektedir. Söylem belirleyici olarak adlandırılan bu söz ya da söz öbeklerinin “ mevcut anlamı farklı yönlerden vurgulama veya anlamı destekleme, bir hususa dikkat çekme, konuşmaya duygu değeri veya samimiyet katma gibi farklı dilsel/sosyal/duygusal işlevlere sahip” oldukları bilinmektedir (Sarı, 2019, s. 33). Söylem belirleyicileriyle birlikte “dil artık kavramların değerinin ortaya konulduğu bir yapıdan düşünsel tasarımların değerinin ortaya çıkarıldığı bir sisteme” dönüşmektedir (Bozavlı, 2015, s. 301).

Sözcük ya da söz öbekleri yüzey yapıda yer alıp anlam taşıyıcısı olarak işlev görürken cümlelerdeki dilsel ürünlerin haricinde konuşurun/anlatıcının ifadeye kattığı dil dışı durumlar da ifadenin söylemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla söylemi, anlamın yaratılması ve irdelenmesindeki “edimsel süreç” olarak tanımlamak mümkündür (Günay, 2013, s. 30; Kocaman, 2009, s. 10). Söz konusu edimsel süreçte olumsuzluk kategorisi temelde konuşurun dinleyicinin ya da okuyucunun önermeye yüklediği anlamdır. Bu anlam, “gösteren gösterilen arasında sabit bir ilişkiden söz edilememesinden, metnin adeta tuğla taşları olan göstergelerin çağrışımlarından hareketle örülmesinden o metne ilişkin sabit” olmamakla birlikte aynı zamanda

² Antoine Culioli çalışmasında (aktaran Bozavlı, 2015), söylemsel olumsuzluğu oluşturulmuş olumsuzluk terimiyle ifade eder. Buna göre anlam örüntüleriyle oluşturulan olumsuzlukta değerlerin ortaya çıkmasını sağlayan dil kullanıcılarının taşıdıkları niyetlerdir.

göreceli ve seçime dayalıdır (Derrida, 2001, s. 354). Seçime bağlı olarak oluşturulan söylemde, konuşur anlamı yansıtılabilmek adına uygun bir çerçeve çizecektir. Yaratılan bağlamda alanyazında olumsuzluk işaretleyicisi olarak bilinen (-mA, değil) birimlerin kullanılmadığı, çeşitli söylem belirleyicilere başvurulduğu ya da dil dışı durumların ifadeye dâhil edilmesiyle söylemsel olumsuzluk teşekkül edecektir. Bu noktada konuşur, olumsuzlama stratejisi kullanarak anlamsal bir bütünlük içinde değer kazanan olumsuzluğu sunacak; ön gönderimde bulunma, karşılaştırma, sözcük çağrışımları, özne konumu, anlamsal bağdaştırma, istek vb. başka ifade alanlarını işaret etme gibi durumlardan yararlanarak görünenin ardındaki olumsuzluğa dikkat çekecektir. Bunu yaparken temelde olumsuzluğu belirtmeyen çeşitli işaretleyiciler kullanabileceği gibi herhangi bir işaretleyiciyi tercih etmeden de odak noktasını görünenin ardına çekerek sezdirimde bulunabilecektir.

2. DEDE KORKUT KİTABI'NDA SÖYLEMSEL OLUMSUZLUK

Çalışmadaki örneklem etkin ve canlı bir üsluba sahip, Türk dilinin anlatım gücünün yansıtan Dede Korkut Kitabı'ndan oluşturulmuş; çalışmada Ergin'in eseri (2009) esas alınmıştır. Hem olumsuzluğun çok bileşenli bir yapı teşkil etmesi hem de söylemin yoruma dayalı bir alan olması sebebiyle söylemsel olumsuzluk altı başlık ile sınırlandırılmıştır.

2.1. Özne Konumuna Göre Olumsuzlama

Bayındır Hanın yigitleri Dirse Hanı karşıladılar. Getürüp kara otağa kondurdılar. Kara koyun yahnisından önüne getürdiler. Bayındır Handan buyruk böyledür hanum didiler. Dirse Han aydur: Bayındır Han benim ne eksüklüğüm gördi, kılıcumdan-mı gördi, suframdan-mı gördi benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu-kim kara otağa kondurdu didi. (Dede Korkut [D]11, 9) "Bayındır Han'ın beyleri Dirse Han"ı karşıladılar. Dirse Han'ı getirip kara çadıra oturttular. Önüne kara koyun yahnisinden getirdiler. Bayındır Han böyle emretti, dediler. Bunun üzerine Dirse Han 'Bayındır Han, benim ne hatamı gördü? Kılıcımda mı soframda mı bir eksiklik gördü de benden daha aşağıdaki kişileri ak ve kızıl çadıra oturttu. Benim suçum nedir ki kara çadıra oturdum.' dedi."

Metin, yapısal olarak alanyazında olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen hiçbir unsur barındırmamasına karşın okuyucu üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Bunun sebebi öncelikle metindeki kahramanın yani Dirse Han'ın yaşadığı duygu durumudur. Söz konusu duygu durumu, olumsuz çağrışıma sahip kelime kadrosunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra ak ve kara ikililiğinin gündeme getirilmesi ile olumsuzlamanın somutlaştırılması, toplumsal düzende önem atfedildiği anlaşılan kılıç ve sofraya kavramlarında eksiklik görülüp görülmediğinin sorulması ve toplumsal cinsiyet kabulleri gibi değerlere atıf yapılarak olumsuzlamanın yaratıldığı anlaşılmaktadır.

Kaçar kızıl develerini yetdiler. Ağır hazinesini bol aqçasını yağmaladılar. Kırk ince billü kız ile boyu uzun Burla Hatun yesir gitti. Kazan Bigün qarıçuk olmuş anası kara deve boynında aşılı gitti. [DK; D38, 7-10]. "Kaçar, kızıl develerini yedek olarak aldılar. Dolu olan hazinesini ve fazla olan parasını yağmaladılar. Kırk tane ince belli kız ile boyu

uzun olan Burla Hatun'u esir ettiler. Kazan Beyin yaşlanmış annesini kara devenin boynuna astılar.”

Bigler Kazanun tavra tavra şahbaz atlarını binmişüz, altun akçasını yağmalamışuz, kırk yigid-ilen oğlu Uruzı tutsak itmişüz, kaçar kaçar develerini yetmişüz, kırk ince billü kız-ilen Kazanun halalını tıtmışuz, bu hayfları biz Kazana itmişüz didi. (D 39, 1) “Beyler ‘Kazan’ın atlarına binip altınını yağmaladık, kırk yiğitle oğlunu tutsak edip develerini aldık, Kazan’ın eşini tutsak ettik, bu korkuların hepsini Kazan’a yaşattık.’ dedi.”

Yukarıdaki iki örneğin ilkinde Kazan Han'ın saldırıya uğraması anlatılırken ikincisinde aynı saldırıyı gerçekleştiren kâfirler tarafından olay anlatılmaktadır. Anlatılan olay aynı, kelime kadrosu benzer olmasına karşın söylem aracılığıyla ilk örnekte anlamsal olarak olumsuzluk ön plana çıkartılmıştır. İkinci örnekte ise gerçekleşen eylem aynı olsa da anlatıcının değişmesi sebebiyle olumsuzluk arka plana itilmiş, olayın anlatıcı üzerindeki olumlu etkisi vurgulanmıştır. Etkilenen özne açısından ise olumsuz bir olay gerçekleşmiştir. Nitekim herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi olmamasına rağmen metnin geneli düşünüldüğünde Oğuz beyi olan Kazan Han'ın başına gelenler onun güç kaybına işaret ederek olumsuzluk yaratılmakta, anlatıcı da buna istinaden gerçekleştirdiği eylemleri kahramanlık edasıyla yansıtmaktadır. Dolayısıyla olumlu olarak sunulan bir olayın özne konumları dikkate alındığında (söylem sahibi açısından olumlu, etkilenen özne açısından olumsuz) olumsuz olabileceğini, özne konumlarının olumsuzluğu belirlemede etkili olduğunu söylemek mümkündür

Dede Korkut ayıtdı: Çalar-iseñ elüñ kırısın didi. Hağ Te'alanun emri-y-le Delü Karçar'un eli yukaruda aşılu kaldı. Zirā Dede Korkut velāyet issi idi, dilegi kabul oldı. Delü Karçar aydur: Meded aman el-aman, Tanırınun birliğine yoğdur güman... (D 84, 11; D 85, 1) “Dede Korkut ‘Vurursan elin kırısın’ dedi. Deli Karçar’ın eli havada kaldı. Zira Dede Korkut keramet sahibiydi, dileği kabul oldu. Deli Karçar ‘Medet el aman, Tanrı’nın birliğine şüphe yoktur.’ dedi.”

Banu Çiçeği Bamsı Beyrek'e istemeye giden Dede Korkut'u, Banu Çiçek'in abisi Delü Kaçar kovalar ve kılıcını eline alıp hamle yapar. Bunun üzerine Dede Korkut Allah'a sığınarak “Çalar-iseñ elüñ kırısın” der ve dileği kabul olur. Sonrasında Delü Kaçar “Meded aman el-aman, Tanırınun birliğine yoğdur güman”der. Metinden hareketle olumsuzluğun yansıtılmasında özne konumunun önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Dede Korkut'un dileği Deli Kaçar için azaptır. Bir durumun veya olayın kişiye göre niteliğinin değişebileceğinin göstergesi olan bu anlatım ve dolaylı olarak kişi bazında yaratılan olumsuzluk, Deli Kaçar'ın yardım istemesiyle de pekiştirilmiştir.

2.2. Öngönderim Yoluyla Olumsuzlama

Meger hanum ol gice kalın Oğuzun devleti Bayındır Hanun güyegüsü Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu vākı'a gördi. Sermürdi örü turdı, aydur: Bilür-misin qarındaşum Kara Göne düşümde ne görindi, kara kaygulu vākı'a gördüm, yumruğumda şalbinan şāhin benüm kuşumı ölür gördüm., gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm... (D 43, 10) “Meğer o gece kuvvetli Oğuz devletinin Bayındır Hanının güveyi Salur Kazan kötü bir rüya gördü. Sıçrayıp uyanarak şunları söyledi: ‘Kardeşim Kara Göne

bilir misin düşümde ne göründü, kötü bir rüya gördüm, yumruğumda çırpınan kuşumun öldüğünü gördüm, gökteki yıldırımın evimin üzerine çaktığını gördüm'...."

Metinde Salur Kazan, muhatabına "Bilür-misin" diyerek gördüğü rüyayı anlatmaya başlar. Aslında bu soru yapısı, muhatabın durumu bilip bilmediğini sorgulamak için kullanılmamaktadır. Konuşur burada yaratacağı söylemsel olumsuzluğu kuvvetlendirmek için ön gönderimde bulunmakta ve sonrasında olumsuzluğu yansıtacak paralellikteki ifadeleri dillendirmektedir.

Görür-misin ay oğul neler oldı, şarp kayalar oynanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğ-iken senüñ babañuñ üstüne yağı geldi (D30, 7-10) "Ey oğul, neler olduğunu görüyor musun? Sert kayalar oynamadan yer oyuldu, memlekette düşman yokken babanın üzerine düşman geldi."

Dirse Han'ın tutsak olduğunu öğrenen eşi, oğlu Boğaç Han'a durumun vahimliğini anlatmak üzere "Görür-misin ay oğul neler oldı" ifadesini kullanmıştır. Konuşur burada aslında soru ifadesini ön gönderim olarak kullanarak olumsuzluğu sezdirmektedir. Nitekim metnin devamında da Dirse Han'ın ağ ellerinin bağlandığı, boynuna ip geçirildiği ve yürütüldüğü ifade edilmiş; Buğaç Han'ın babasını kurtarması istenmiştir.

.... İvünüz ardı dereçük degül-mi-y-idi / İtüñüz adı Barağ degül-mi-y-idi / Senüñ aduñ kırk oynaşlı Boğazça Fatma degül-mi-y-idi / Dağı 'aybuñ açaram bellü bilgil / Senüñ-ile menüm oyunum yok/ Var yiriñe oturğil ... (D114, 1) "Evinizin arkası dere değil miydi? Köpeğinizin adı Barak değil miydi? Senin adın kırk oynaşlı Fatma değil miydi? Ve ayıplarını da söyleyebilirim; seninle benim işim yok, git yerine otur."

Bamsı Beyrek kâfirlerin elinden kurtulur ve Banu Çiçek'in evlendirildiğini duyunca düğün yerine gelir. Deli taklidi yaparak Banu Çiçek'in bulunduğu çadıra girer. Kendinin deli olduğunu ve Kazan Bey'den buyruk aldığını söyler ve orada bulunan kızlardan gelin olanın kopuz eşliğinde oynamasını ister. Orada bulunan kızlardan Boğazça Fatma gelin kendisiymiş gibi oynamaya başlar fakat Bamsı Beyrek'i kandıramaz. Bamsı Beyrek kızın gelin olmadığını bildiğini ve ayıplarını söyleyebileceğini ifade ederek kızı tehdit eder. Burada Bamsı Beyrek aslında kızı tehdit ederek söz konusu olabilecek olumsuzluğu öngönderim yoluyla işaret eder.

Vay alnum başum umudu/ Vay şah yigidüm vay şahbaz yigidüm/Toyınça yüzine bakmaduğum hanum yigit/ Kanda gitdün beni yalunuz koyup canum yigit [DK; D92, 3-6].

"Vay, başımın umudu; şah yigidim güzel yigidim; doyana kadar yüzüne bakamadığım, canımı bırakıp nereye gittin de beni yalnız bıraktın?"

Bamsı Beyrek'ten kötü haber gelmesi üzerine Banu Çiçek ağlayarak yukarıdaki ifadeyi dile getirir. Burada bağlam gereği seçilen kelime varlığı olumsuzluğu yaratmaktadır. Nitekim Banu Çiçek aldığı kötü haber üzerine bu serzenişte bulunmaktadır. Burada "vay" sözlüksel unsurunun bir öngönderim olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. İsteği Belirterek Olumsuzlama

Alur-iseñ ikimüzün canın bile alğıl / Kor isen ikimüzün canın bile çoğıl (D169, 2) "Alırsan ikimizin canını birlikte al; bırakırsan ikimizi birlikte bırak.

Azrail'in yaptıklarını küçümseyen ve savaşıarak onu yenebileceğini düşünen Deli Dumrul, Azrail'le karşılaşınca onun heybetinden korkar. Allah'a "Alacaksan canımı sen al" diye yalvarır. Bunun üzerine Allah, canına karşılık can bulursa yaşamasına izin vereceğini söyler. Deli Dumrul da anne ve baba yanına gidip can diler, ancak can tatlı gelir ve istediği cevabı alamaz. Karısı ise canını feda edebileceğini söyler. Azrail kadının canını almaya geldiğinde Deli Dumrul Allah'tan alacaksa ikisinin de canını almasını, bağışlayacaksa ikisini de bağışlamasını ister. Bu tutum, söz konusu isteğin dışındaki eylemin gerçekleşmesi hâlinde konuşur için olumsuz bir durumun vuku bulacağını göstermektedir. Yüzey yapıdaki cümle göz önüne alındığında herhangi bir olumsuzluk ibaresi ve anlamı olmadığı açıktır. Buna karşın ifadenin art anlamına bakıldığında ilk cümlede isteğin gerçekleşmemesi durumundaki olumsuzluk sezdirilmektedir. Kullanılan şart yapısı da oluşabilecek olumsuzluğu kuvvetlendirmektedir.

Kıyan Selçuk oğlu Delü Tundar yirinden çırı geldi, altmış tutam süvri cıdasın koltuğ kışup ol kâfiri karşısından süsem didi (D209-1) "Kıyan Selçuk'un oğlu Deli Tundar harekete geçti, altmış tutam sivri mızrağı koltuğuna kıştırıp o kâfiri mızraklayayım, dedi."

Kazılık Koca'nın tutsak edilmesinin anlatıldığı hikâyede Kazılık Koca'nın oğlu Yigenek on beş yaşına gelince babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile hazırlık yapar. Babasının tutsak olduğu kaleye ulaşınca kalede bulunan Deli Tundar yerinden kalkıp altmış sivri mızrağı koltuğunun altına alarak Oğuz beylerini yaralamak ister. Deli Tundar'ın isteği düşmanına zarar vermektir, karar verip eyleme geçtiği bir isteğin gerçekleşmemesi durumunda Deli Tundar için olumsuz bir durum oluşacağı aşikârdır. Burada isteğin gerçekleşmemesi hâlinde olası olumsuz durum sezdirilmiştir. Nitekim metnin devamında da isteğin gerçekleşmemesiyle Deli Tundar'ın yenildiği anlatılmaktadır.

...Kara gözlü kız kardeşimi ağlatmağıl / Karıçuk anamı sızlatmağıl / Oğul için ata ölmek 'ayıb olur / Yaradan hakkı-y-içün baba /Kayıda döngil ive var gıl (D 144,11-13) "Kara gözlü kız kardeşimi ağlatma; yaşlı anamı sızlatma; atanın oğul için ölmesi ayıptır; yaradan hakkı için dön, eve var, baba."

Kazan Bey esir düşen oğlunu kurtarmaya gider. Uruz babasının savaşmamasını ister ve bu isteğin gerçekleşmesi adına "yaradan hakkı", "ayıp" gibi toplumsal değerlere göndermede bulunarak muhatabını ikna etmeye çalışır. Söz konusu değerlere atıf esasen kuvvetli bir isteğin göstergesidir ve konuşur açısından böyle güçlü bir isteğin gerçekleşmemesi olası olumsuzluğu işaret etmektedir.

Oğlan aydur: Meni yolumdan ayırmañ, ağam çutulan kal'aya varmayınça, ağamuñ ölisin dirisin bilmeyinçe, öldi-y-se kanın almayınça kalın Oğuz iline gelmegüm yoñ didi (D 259, 13; D 260, 1-3) "Oğlan 'Beni yolumdan ayırmayın, ağabeyimin tutulduğu kaleye varmadan, sağ olup olmadığımı bilmeden, öldüyse kanını almadan Oğuz iline gelemeyeceğim.' dedi "

Uş'un oğlu Segrek'in hikâyesinin anlatıldığı yukarıdaki bölümde Segrek, iki öksüz çocuğun dövüşüklerini görür. Çocukları ayırmak için her iki çocuğa tokat atar. Çocuklardan biri "Hünerin varsa Alınca Kalesi'nde tutsak olan kardeşini kurtar." der. Bunun üzerine Segrek gelip annesinin ağzını arar ve gerçeği öğrenince kaleye gitmeye karar verir. Segrek'i kararından vazgeçirmeye çalışırlar, hatta engel olmak için düğün bile yaparlar. Metinde konuşur, kararından vazgeçmeyeceğini ve bu konudaki ısrarını kesin bir dille ifade etmektedir. "Gelmegüm yoñ" yapısıyla da kuvvetlendirilen isteğin gerçekleşmemesi konuşur açısından olumsuzluk teşkil edecektir. Dolayısıyla yüzey yapıda ifade edilen istek aracılığıyla anlamsal olarak art alandaki olası olumsuzluğa ulaşmak mümkündür.

2.4. Derecelendirme ile Olumsuzlama

Pay Pürenin oğlu Bamsı aydur: "Bunda minnet-ile almağdan ise anda babam yanında minnetsüz almağ yigdür." didi. (D 73, 7) "Pay Püre'nin oğlu "Burda minnetle almaktansa orda babamın yanda minnetsiz almak daha iyidir." dedi. "

Bamsı Beyrek, bezirgânları kâfirlerin zulmünden kurtarır. Bezirgânlar da ellerindeki mallardan ona istediğini alabileceğini söyler. Bamsı Beyrek üç şey ister ancak istedikleri zaten bezirgânların Pay Püre'ye götürecekleri eşyadır. Bu sebeple bezirgânlar eşyaları verme noktasında sıkıntı yaşarlar. Bunu anlayan Bamsı Beyrek eşyaların kime ait olduğunu sorar ve yukarıdaki cümleyi ifade eder. Söz konusu ifadede iki durum karşılaştırılması yapılarak derecelendirme yapılmıştır. Yapılan derecelendirme ile minnet ile bir şey almak olumsuzlanmış, yapısal olarak herhangi bir olumsuzlama işaretleyicisi kullanılmamıştır. Söylemin belirlediği anlamsal çerçeveye olumsuz olanın ne olduğunu belirlemiştir.

Bayındır Han seni çağıra, saña katı kazab eyleye, böyle oğul senün neñe gerek, böyle oğul olmağdan olmamak yigdür, öldürseñe didiler (D20, 10) "Bayındır Han seni çağırarak ve sana kızacak; böyle oğul sana lazım değil, böyle oğul olacağına olmasın daha iyi, oğlunu öldürsene, dediler."

Oğuz beylerinden Dirse Han'ın oğlu Buğaç, beylik alıp tahta çıkar ve babasının adamlarını anmaz olur. Bunun üzerine bu Oğuz beyleri eski itibarlarını kazanmak için Buğaç'ı yok etmeye karar verirler ve Dirse Han'a "Böyle oğul sana lazım değil, böyle oğul olacağına olmasın daha iyi, oğlunu öldürsene" derler. Anlatıcı açısından ifadeye bakıldığında Buğaç'ın varlığı kendi isteklerine hizmet etmediğinden olumsuz bir durumdur. Bu olumsuzluğu da kıyas yoluyla derecelendirmiş, kendi istekleri doğrultusunda uygun olumsuzlamayı yaratmışlardır.

Kanlı Koca aydur: Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yoğdur ki gözüm görür-iken oğul gel seni ivereyim didi. (D 170, 9-12) "Kanlı Koca 'Dostlar babam öldü ben kaldım, yerini yurduna sahip çıktım, yarın ben öleceğim oğlum kalacak, gözüm görüyorken oğul gel seni evlendireyim, bundan iyisi yoktur.' dedi."

Metinde konuşur yaşadığı döngüyü anlatmış ve bu döngü içinde kendisi için olumlu değer ifade eden olayları sıralamıştır. Sıralama içerisinde temelde olumluları sıralarken en iyi olanını da gerçekleştirme niyetindedir. Konuşura göre "bundan iyisi yoktur" dediği olay dışındaki her durum aslında iyi olana göre daha olumsuzdur.

Dolayısıyla herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi olmadan “en olumlu” olan üzerinden olumsuzluk derecelendirme ile sezdirilmiştir.

.... Babañ *karı anañ karı / Senden yigrek Kadir bize oğul virmez / Virse dañı senüñ yirüñ tuta bilmez (D147, 5-7)*”... *Baban yaşlı, annen yaşlı; Tanrı bize senden daha iyi bir oğul vermez, verse de senin yerini tutamaz.*”

Kazan Bey’in oğlu Uruz’un esir düştüğü savaşta Kazan Bey oğlunu kurtarmaya gider. Uruz, babasını savaşmaması ve kendisini kurtarmaması için ikna etmeye çalışır. Kazan Bey de ikna olmaz; savaşması gerektiğini, bunun namus meselesi olduğunu anlatır ve kendisinden daha iyi bir oğla sahip olamayacağını ifade eder. Kazan Bey aslında Uruz’un varlığı üzerinden bir derecelendirme ile çıkarımda bulunmuştur. Bu derecelendirme en olumluyu ortaya çıkarırken söylemsel olarak da olumsuzu sezdirmiştir. Buna göre Uruz dışındaki her oğul Kazan Bey için olumsuzluğu yansıtacaktır öyle ki Tanrı bir oğul verse bile Uruz’un yerini tutmayacaktır.

2.5. Soru Yoluyla Olumsuzlama

.... *Ağça yüzlü anañ karşı gelüp oğul dise / Ağ elleri ardına bağı diyeyin-mi / Ağ boynunda kıl urğan tağılı diyeyin -mi / Kâfir yanınça yayağ yorır diyeyin-mi / Menüm vara nâmusun kıanda ... (D146, 8)*”*Ak yüzlü anan gelip oğlunu sorsa; ak elleri arkasından bağı diyeyim mi, ak boynunda kıl urgan tağılı diyeyim mi, kâfirin yanında yayan diyeyim mi, benüm namusum nereye varacak, oğul?*

Kazan Bey’in oğlu Uruz, kâfirle yaptığı savaşta esir düşer. Kazan Bey oğlunu kurtarmaya gider, Uruz da babasını savaşmaması, geri dönmesi için ikna etmeye çalışınca Kazan yukarıdaki manzumeyi dile getirir. Burada konuşur, soru sorarak aslında muhatabının istediği eylemleri gerçekleştirmeyeceğini, gerçekleştirirse kötü bir durum oluşacağını belirtir. Soru yoluyla olumsuz durumu işaret etmenin yanı sıra söylemsel olarak eylemin gerçekleşmemesi yönündeki kararlılık da vurgulanmaktadır.

Yigitleri aydur: Buğadan kırtıldı aslıandan niçe kırtıla didiler, ağlaşdılar. (D 183,9)
“*Boğadan kırtuldu asandan nasıl kırtulur?*”

Kan Turalı Trabzon tekfurunun kızını almak ister. Kızı alabilmek için meydanda önce boğayla dövüşür ve onu yener. Sonra aslanla da dövüşmesi istenir. Bunun üzerine endişeye katlan Oğuz beyleri “*aslıandan niçe kırtıla*” der. Burada, bilgiyi sınamak için sorulmuş bir soru yapısı bulunmamaktadır. Aksine soru edatının ünlem gibi işlev görmesinden ifadede sunulan eylemi tersinleme özelliğinden yararlanılmış; kaygı ve şaşırma durumu dile getirilmiştir. İfadenin ardıl anlamı “Kan Turalı Boğadan kırtuldu, aslıandan nasıl kırtulur? Kırtulamaz.” şeklindedir. Nitekim ifadenin devamında beylerin ağlaşması da kırtulma eyleminin gerçekleşmemesiyle oluşan etkinin sonucudur.

Niçin sahtsın hanum yigit? Geldüğümçe seni şin görür-idim, güler-idüñ oynar-idüñ, şimdi nolduñ didi. Beyrek aydur: Niçe saht olmayayım? [DK; D97, 13; D98, 1-2].
“Neden kederlisin han yiğit? Geldiğim zamanlarda seni şen görürdüm; gülerdin, oynardın, şimdi ne oldu? Beyrek ‘Nasıl mutlu olayım?’ dedi.”

Bamsı Beyrek’in üzgün durmasının üzerine onu görmeye gelen bir kâfir beyinin kızı Bamsı Beyrek’e neden üzgün olduğunu sorar. Cümledeki gül-, oyna- fiillerinin

geniş zamanın hikâyesi ile çekimlenerek eylemlerin artık gerçekleşmediği, Bamsı Beyrek'in olumsuz bir durum içinde bulunduğu sezdirilmektedir. Nitekim Bamsı Beyrek kederli olmamasının imkânsızlığını soru yoluyla belirtmiştir.

Dünya 'âlem kâfirün başına karağu oldu aydur: Yarımasun yarçımasun bu çoban bizüm hepümüz kırar ola-mı didiler, dağı şırmayup kaçdılar (DK; D42, 2-5). "Dünya kâfirin başına çökünce 'Bu çoban hepimizi öldürebilir mi?' diyip kaçtılar."

Karaçuk Çoban, Kazan Han'a saldıran kâfirlerin gözünü korkutması üzerine kâfirler yukarıdaki ifadeyi dile getirirler. Söz konusu ifadede gözü korkan kâfirlerin içinde buldukları durumun kendileri adına olumsuzluk içerdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki çaresizlik içinde çobanın mesut olmamasını dilemekte, çobanın yaratabileceği olumsuzluğun derecesini "hepümüz kırar ola-mı" soru yapısıyla anlamaya çalışırlar. Soru yapısının eylemi tersinleme özelliğinden de yararlanılarak eylemin gerçekleşeceği ve olumsuz bir değer taşıyacağı sezdirilmektedir.

2.6. Anlamsal Bağdaştırma Yoluyla Olumsuzlama

Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaža gelse uyğudan gelür-idi. (D191, 5) "O zamanda Oğuz beylerine ne kötülük gelse uykudan gelirdi."

Kan Turalı savaşarak Trabzon tekfurunun kızını aldıktan sonra kızı kendi evine götürür. Eğlence yapıldıktan sonra Kan Turalı uyur. Kan Turalı uyuduktan sonra yaşanacak olumsuzlukları dile getirmek için hikâye anlatıcısı, ifadeden anlaşıldığı üzere yaşanan kazaları uyku ile ilişkilendirir. Bu anlatım, olumsuzluk değeri taşımayan bir kavramın uygun bağlamlarda olumsuzlanabileceğinin göstergesidir. İfadede, geçmişte yaşanan olaylardan hareketle böyle bir çıkarım yapıldığı da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla olumsuzluk yargısını tekrarlanan bir davranış biçiminin de belirleyebildiği söylenebilir.

Dede döndi Pay Püre Bigün ivlerine geldi. Pay Püre Big aydur: Dede oğlan-mısın kız-mısın? Dede oğlanam dedi. Ya pes niçe kırtıldun Delü Kaçarun elinden dedi. (D86, 1) "Dede Korkut dönüp Pay Püre Bey'in evine geldi. Pay Püre 'oğlan mısın kız mısın?' dedi. Dede 'oğlanım', dedi. Pay Püre 'Delü Kaçar'ın elinden nasıl kurtuldun, dedi."

Dede Korkut'un Banu Çiçek'i istemesinden sonra durumu gelip Pay Püre'ye anlatmasını ifade eden yukarıdaki metinde, Pay Püre durumun olumlu mu olumsuz mu olduğunu öğrenmek adına Dede Korkut'a "Dede oğlan-mısın kız-mısın" sorusunu sorarak oğlan ve kız kavramları arasında bir karşıtlık yaratmıştır. Bu karşıtlıkta oğlan olmak olumluyu kız olmak olumsuzu temsil etmektedir. Bu temsiliyet, Dede Korkut'un "oğlanam" cevabını vermesi ve bunun ardından Pay Püre'nin "niçe kırtıldun" sorusundan anlaşılmaktadır. Bunun dışında Pay Püre'nin "oğlan mısın kız mısın" diye sormadan karşısındakine "dede" diye hitap etmesi, muhatabının cinsiyetini öğrenmekten ziyade farklı bir amacı olduğunu göstermektedir. Olgü ve olayların anlamlandırılmasında toplumun koşullayıcı etkisinin bulunduğunu söylemek gerekir. Yurtsever (2019, s. 511) de burada yaratılan olumsuzluğu toplumdaki cinsiyet algısının sosyal bir gerçeklik olarak dile yansımaları olarak değerlendirir. Bu noktada olumsuzluğun belli bir grubun/topluluğun kodlarının kullanımını gerektiren, tekrarlanan bir davranış biçimi olarak metinlere yansıtılan bir dilsel kategori olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Olumsuzluk; duygu değeri yansıtması ve seçime dayalı bir kategori olması, bireyin olgu ve olaylara yüklediği anlam temelli bir yapı sergilemesi, kişi, kültür, bağlam, vurgu, tonlama vb. ölçütlere göre farklılık arz etmesi sebebiyle öznel ve göreceli bir kavramdır.

Bireye göre değişebilen bir kavramın dil bilgisel değil dilsel açıdan kullanım düzeyindeki varlığı esas alınmalı; alanyazında yapılan tanımlama ve açıklamalar yeniden değerlendirilmelidir. Bu noktada özellikle olumsuzluk eki olarak bilinen-mA'nın temel işlevinin gerçekleşmemeyi anlatmak olduğu, ancak uygun bağlamlarda olumsuzluğu sağlayabilmesi sebebiyle olumsuzluk eki olarak adlandırılmaması gerektiği görülmelidir. Anlamsal bir çelişkiye sebep olan bu adlandırma, ekin temel işlevini yansıtabilecek şekilde gerçekleşmeme, edimsizlik, olmama, kılmama gibi yeni bir terimle karşılanmalıdır. Her olgu, olay ve kavramın olumsuzlanabileceği; olumsuzluğun zamanla değişebilen, göreceli ve seçime dayalı bir kategori olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Olumsuzluğu sağlayan temel unsur uygun bağlamlarla oluşturulan -hatta tonlamanın ve mimiğin dahi gösterge sayılabileceği- olumsuzlamadır. Bu noktada olumsuzluk kategorisi de anlamsal olarak olumsuzluğun yansıtıldığı her ifadenin yer aldığı dilsel bir kategoridir. Dolayısıyla belli yapısal unsurlarla sabitlenmemesi gereken bu kategori, söylem aracılığıyla da oluşturulabilmektedir. Söylemsel olumsuzlukta konuşur, uygun bağlamı yaratırken anlamsal bağdaştırma, soru sorma, isteği belirtme, derecelendirme yapma, öngönderimde bulunma vb. yollar ile art alandaki olumsuzluğa işaret edebilir. Bu durum aynı zamanda olumsuzlamanın anlatımı etkin kılma çabası olduğunu da düşündürebilir.

Extended Abstract

Language is an agreement system. Individuals create their discourse within such a system based on what they experience. While doing so, they might use various discourse markers or instead, make use of implications by moving the focus to the background without using any markers. Negativity in such a pragmatist process that creates the discourse is fundamentally the meaning the speaker or the reader adds to the proposition. The speaker makes use of implication for the negativity by making a reference, comparison, or word associations while creating the boundaries of the discourse. Rather than presenting the negativity literature, this study aims at showing that negativity is a pragmatic and a linguistic category, not a grammatical one. For this purpose, a limited number of discursive negativity examples from the Book of Dede Korkut have been used. Results of discourse analysis of negativity language units in the Book of Dede Korkut prove that negativity can be reflected thanks to negativity strategies without using standard negativity markers.

In studies, morphemes and lexical elements that present situations such as opposition and rejection etc. created by the facts and events subject to the sentence structurally have been accepted as the main determinants of negativity. The negativity is not dealt with conceptually, but only with the non-realization of the work, resulting in a conflict of meaning and structure; this situation made it difficult to understand the

negativity. Conceptual handling of negativity is possible by revealing the perception that shapes negativity.

Based on the impressions in the mind, the perception formed by many factors such as the life, environment, culture et cetera necessitates the contrast and comparison through the facts and events shaped over one another; this situation may require the expressions to be positive or negative. Therefore, it is possible to say that the perception of negativity emerges while transforming the impressions of the mind into information and making sense of the existing, it is basically nourished by the opposition of good and bad based on the sensations of pleasure and pain, and it is a design of the individual. It is obvious that a concept, which is the design of the individual and gains meaning based on the value attributed to facts and events, will be relative. Negativity is a category that can be reflected not only by constant morphological structures, but also by different grammatical structures, word associations, and appropriate contexts. In expressions that do not have a structural marker that mark negativity, words and phrases formed by words come into play.

In the discourse of negativity created based on choice, the speaker will draw an appropriate frame in order to reflect the meaning. In the context created, discursive negativity will occur when units known as negativity markers in the literature (-mA, değil) are not used, various discourse determinants are referred, or non-linguistic situations are included in the statement. At this point, speaker will present the negativity that gains value in a semantic integrity by using negation strategy; will draw attention the negativity behind the visible by making use of pre-referencing, comparison, word association, subject position, semantic syncretism and pointing to other expression areas such as request.

As a result, the existence of a concept that can vary according to individual should be based on the linguistic level of use, not the grammar; definitions and explanations made in the literature should be re-evaluated. At this point, it should be seen that the main function of “-mA”, which is known as the negativity suffix, is to explain non-realization, but it should not be called negativity suffix because it can provide negativity in appropriate contexts. The main factor that provides the negativity is the negation that is created with appropriate contexts -even intonation and mimicry can be considered as indicators. The negativity category is also a linguistic category in which every statement reflecting negativity is semantically. Therefore, this category, which should not be fixed by certain structural elements, can also be created through discourse. In discursive negativity, speaker, while appropriate context, it can point to the negativity in the background by semantic syncretism, asking questions, expressing the request, making ratings, making predictions.

KAYNAKÇA

- Ağca, F. (2010). Budist Türk çevresi metinlerinde olumsuzluk ve yokluk şekilleri. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkçede olumsuz fiillerin geniş zaman biçimbirimi. *Türkish Studies*, 5 (4), 87-118. doi: 10.7827/TurkishStudies.1834
- Alyılmaz, C. & Mert, O. (Haz.). (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Ya.
- Bozavlı, E. (2015). Tasarım imgesi olarak dil psikodilbilimsel ve edimbilimsel bir uygulama. *Route Edicational and Social Science Journal*, 2(1), 300-311. doi: 10.17121/ressjournal.225.
- Börekçi, M. (2001). Türkçe öğretimi bakımından dil bilgisi terimi ve kavram olarak olumluluk-olumsuzluk. *TDAY-Bellekten*, 1-2(44), 45-61. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/715026>.
- Cin A. (2011). -mAz+lAn- yapısı ve kullanım. *Turkish Studies*, 6 (2), 297-306. doi: 10.7827/TurkishStudies.1875.
- Çalışır, S.(2007). Türkçede bilimsel metinlerde olumsuzluk. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Çürük, S. (2010), Olumsuzluk ve kiplik arasındaki ilişki: bakış ve yaklaşımlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 57-72. doi: 10.1501/MTAD.7.2010.2.21
- Çürük, S. (2014). Olumsuzluğu kuvvetlendirme stratejileri üzerine: Kışaşı'1 – Enbiyâ örneğinde bir inceleme. *Dil Araştırmaları*. 14, 147-169. Erişim adresi: <http://www.dilarastirmalari.com/>.
- Demirel, Ö. (2002). Türkiye Türkçesinde olumsuz cümle yapıları. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Derrida, J. (2001). *Writing and differance*. (A. Bass, Çev.). London: Routledge Classics.
- Ergin, M. (2009). Dede Korkut Kitabı 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Günay, D. (2013). *Söylem çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yay.
- Heiddegger, M. (2006). *Varlık ve zaman*. (Kaan H. Ökten. Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hirik, E. (2010). Türkiye Türkçesinde olumsuzluk eki. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Horn, L. R. (2001). *A natural history of negation*. Stanford: CSLI Publications.
- İlhan, N. & Kabadayı, C. (2015). Türk dilinde olumsuzluk. İstanbul: Kesit Yay.
- Jespersen, O. (1917). *Negation in english and other languaes*, Kobenhavn: Andersite Press.
- Kızılçim, Y. (2016). Le Goût Du Néant (hiçliğin zevki)'nde söylem düzeyinde olumsuzluk. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(7), 76-86. doi: 10.29000/rumelide.336566
- Kocaman, A. (2009). Dilbilim söylemi. Ahmet Kocaman (Haz.), *Söylem Üzerine* içinde (s. 1-11), Ankara: Odtü Yay.
- Locke, J. (2013). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. (Vehbi Hacıkadiroğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Özbek, A. (2011), Aspect and modality in negative constructions: a contrastive analysis of Turkish and Japanese. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 1-17. Erişim adresi: <http://ded.mersindilbilim.info/tr/download/article-file/182639>.
- Özgür, U. (2013). Dede Korkut metinlerinde geçen olumsuzluk ve yokluk biçimleri. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özkan, B. (2006). Türkçede dilbilgisel terim olarak olumlama ve olumsuzlama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 269-282. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4373/59870>.
- Ryle, G. (1969). Negation. *Aristotelian Society*, 9(1), 80-86. doi: 10.93/aristotelian/46.1.1.
- Sarı, İ. (2020). Dede Korkut Kitabı'nda söylem belirleyiciler. *Bilig*, 93, 29-52. doi: 10.12995/bilig.9302.

- Seçkin, P. (2018). *Türkçede dilsel bir kategori olarak olumsuzluk*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Şahin, H. (1999). Var ve yok kelimeleri üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* I(568), 312-323.
- Şahin, H. (2001). Evet ve hayır kelimeleri üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 1(593), 528-535.
- Üstünova, K. & Akgök, M. (2009). Hiç' in yer aldığı yapılar ve yüklendiği anlamsal işlevler. *Dil Araştırmaları*, 4, 25-35. Erişim adresi: <http://www.dilarastirmalari.com/>
- Üstünova, K. (2016a). Dilbilgisel olumsuzlayıcılar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1703-1715. doi: 10.7884/teke.3765
- Üstünova, K. (2016b). Eylem işletimi. Bursa: Sentez Yay.
- Yarba, S. (2018). Kıpçak grubu Türk dillerinde olumsuzluk, (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yurtsever, D. (t.y.). Sosyal gerçekliğin anlaşılmasında dilin işlevi: linguistik feminizm bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda 'avrat' sözcüğü üzerine bir inceleme. <https://dunyadiliturkce2019.omu.edu.tr/>. Erişim tarihi: 15.08.2020.